

ІНТЕГРАТИВНИЙ КУРС З ТЕОРІЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ З ДРУГОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ "ІНОЗЕМНА МОВА"

У статті розглядається інтегративний "Теоретичний курс англійської мови" для майбутніх учителів, які опановують другу спеціальність "іноземна мова". Визначається мета, зміст, структура курсу, описуються форми, методи і прийоми, які використовуються на орієнтувально-мотиваційному, операційно-пізнавальному і контрольно-оцінному етапах навчальної діяльності з метою формування професійної компетентності з означеного фаху.

Зростаюча потреба суспільства у кваліфікованих учителях іноземної мови (далі – ІМ) зумовлює високі вимоги до рівня сформованості їхньої професійної компетентності (далі – ПК), під якою ми розуміємо інтегральне особистісне утворення, що включає ціннісно-мотиваційний, когнітивно-операційний, особистісний і рефлексивний компоненти, які забезпечують здатність ефективно виконувати професійні обов'язки вчителя ІМ [1]. Ці вимоги стосуються й майбутніх учителів ІМ, які опановують цей фах як другий у складі поєднаних спеціальностей на зразок "українська мова та література, іноземна мова", "російська мова та література, іноземна мова". На сучасному етапі в Україні відсутній державний стандарт та науково обгрунтовані засади підготовки вчителів з другої спеціальності "іноземна мова" (далі – ДС "ІМ"). Отже, в їхній підготовці необхідно орієнтуватися на документи, призначені для підготовки фахівців, які вивчають ІМ як першу спеціальність і отримують освітньо-кваліфікаційний рівень "бакалавр", оскільки в обох випадках присвоюється кваліфікація "вчитель іноземної мови і зарубіжної літератури".

Кваліфікаційною характеристикою вчителя ІМ [2] та Освітньо-кваліфікаційною програмою підготовки бакалавра [3] передбачена обов'язкова теоретико-лінгвістична підготовка. За умови, що ІМ є першим фахом, така підготовка здійснюється в процесі вивчення рекомендованого переліку дисциплін циклу професійної і практичної підготовки: "історія мови", "теоретична фонетика", "теоретична граматики", "лексикологія", "стилістика". Якщо ж ІМ вивчається як ДС, викладання всіх згаданих дисциплін у повному обсязі є практично неможливим. Особливості підготовки за поєднаними спеціальностями (обмежений перелік дисциплін з ДС, зменшений обсяг годин на їх вивчення), відсутність науково-обгрунтованих засад підготовки майбутнього вчителя з ДС "ІМ" призводять до появи різних моделей здійснення теоретико-лінгвістичної підготовки – від викладання низки невеликих за обсягом курсів з теорії ІМ аж до цілковитої відмови від них, що не забезпечує досягнення необхідного рівня сформованості ПК майбутніх фахівців. Отже, постає проблема пошуку ефективних моделей теоретико-лінгвістичної підготовки, які б давали можливість сформувати в майбутніх учителів ПК з ДС "ІМ".

Проблеми підготовки майбутніх учителів ІМ, у тому числі формування їхньої ПК, були предметом дослідження багатьох учених (А.Л. Бердичевського, О.Б. Бігич, І.О. Зимньої, С.Ю. Ніколаєвої, Г.В. Рогової, Н.К. Складенко, Т.Ю. Тамбовкіної та ін.). У галузі підготовки майбутнього вчителя з ДС "ІМ" науковцями (І.В. Соколовою, Г.В. Турчиною) досліджувалися лише окремі аспекти проблеми. Відтак, проблема формування ПК зазначеної категорії фахівців, у тому числі й у процесі теоретико-лінгвістичної підготовки залишається нерозв'язаною.

Зважаючи на це, **метою** статті є висвітлення можливостей формування ПК у процесі теоретико-лінгвістичної підготовки майбутнього вчителя з ДС "ІМ", зокрема – засобами інтегративного "Теоретичного курсу англійської мови". Відповідно до визначеної мети, ми ставимо **завдання**: 1) охарактеризувати цілі, зміст, структуру курсу; 2) описати засоби навчання, форми, методи і прийоми навчальної діяльності, які сприяють формуванню цього особистісного утворення.

Переходячи до характеристики авторського "Теоретичного курсу англійської мови", зазначимо, що в ньому зінтегровані курси історії англійської мови, теоретичної фонетики, теоретичної граматики, лексикології та стилістики. Курс є складною динамічною системою взаємозалежних і взаємозумовлених компонентів (мети, завдань, змісту, форм, методів і засобів навчання та контролю), яка, у свою чергу, є компонентом більш загальної системи педагогічного процесу з формування ПК з ДС "ІМ". Тобто, курс є засобом не лише теоретико-лінгвістичної підготовки майбутнього вчителя, а й формування його ПК в цілому.

Узагальненою метою курсу є здійснення професійно-орієнтованої теоретико-лінгвістичної підготовки майбутнього вчителя з ДС "ІМ". Вона конкретизована в таких його цілях: **практичній** (формувати у студентів лінгвістичну компетенцію як систему знань з теорії англійської мови та вмінь застосовувати їх у професійній діяльності у взаємозв'язку з іншомовною комунікативною та соціокультурною компетенціями); **професійній** (формувати у студентів лінгводидактичну компетенцію шляхом ознайомлення їх з різними методами і прийомами навчання ІМ та залучення до виконання професійно орієнтованих завдань); **навчально-пізнавальній** (формувати у студентів навчально-пізнавальну компетенцію як оволодіння технологією вивчення теорії ІМ, способами самостійного опанування знань і вмінь); **емоційно-розвиваючій** (формувати у студентів позитивне ставлення до оволодіння як ІМ, так і професією вчителя ІМ); **виховній** (виховувати і розвивати у студентів професійно важливі особистісні якості та здібності, в тому числі рефлексивні вміння). На підставі визначених цілей курсу, детального аналізу кваліфікаційної характеристики [2], виробничих функцій, типових задач діяльності та вмінь учителя ІМ [4], були визначені завдання курсу. Не конкретизуючи їх у статті,

зазначимо, що вони включають оволодіння конкретними знаннями, вміннями, навичками, формами і методами мислення.

Щодо змісту курсу, то добір матеріалу для нього здійснений з огляду на те, що опис мови в ньому повинен бути дидактично орієнтованим (на відміну від лінгвістики, мета котрої – повний опис мови), тобто значно редукований з урахуванням конкретних цілей і умов навчання, але при цьому не повинен порушуватися принцип представництва відображення системи і структури мови, влаштування і функціонування її механізму [5: 21]. Важливе значення має логічна структура навчального матеріалу. Оскільки курс інтегративний, то у процесі її побудови бралось до уваги положення про те, що, відповідно до суті інтегративного підходу до навчального процесу, "встановлення зв'язків між знаннями повинно йти не від перебудови існуючих навчальних планів і програм, а шляхом дидактичного обґрунтування та перетворення реально існуючих зв'язків між поняттями, явищами, науками тощо" [6: 185]. У процесі структурування змісту курсу також враховані вимоги модульної технології навчання, оскільки, як переконливо доводить І.М. Козловська, інтегрований за змістом, формами та методами навчальний процес має багато спільних рис із модульним навчанням, тому недоцільно використовувати їх ізольовано [6:84-85]. Отже, структурування змісту і розподіл матеріалу курсу на модулі здійснені відповідно до того, що мова як об'єкт дослідження є семіотичною системою взаємопов'язаних і взаємозалежних рівнів – фонетичного (фонологічного), морфемного, лексичного рівнів, рівня речення та текстуального рівня. Саме будова мови і є стрижнем структурування курсу. Кожен змістовий модуль присвячений розгляду певного рівня (або рівнів) мови у всіх його аспектах.

Розглядаючи пропонований курс як засіб формування ПК, зазначимо, що процес формування цього особистісного утворення відбувається поетапно (ми виділяємо в ньому орієнтувально-мотиваційний, операційно-пізнавальний і контроль-оцінний етапи) і циклічно, причому виділені етапи стосуються як курсу в цілому, так і окремих його складових – модулів, лекцій, практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи. Перебіг будь-якого педагогічного процесу залежить від принципів його організації. У формуванні ПК провідними, на нашу думку, є принципи особистісної зорієнтованості, науковості, системності, доступності навчання, свідомої навчально-пізнавальної активності, зв'язку навчання з практичною діяльністю професійного майбуття, фахової зацікавленості навчання. Ці принципи детермінують добір форм, методів і засобів організації навчально-виховного процесу, що використовуються на кожному етапі.

Метою орієнтувально-мотиваційного етапу є актуалізація суб'єктного досвіду, формування мотивації й особистісного цілепокладання в діяльності з формування ПК з ДС "ІМ". Вона реалізується за допомогою кількох прийомів. Так, на вступному занятті кожен студент отримує програму курсу і знайомиться з її складовими, що дає можливість орієнтуватися в матеріалі, вже на початку вивчення курсу мати уявлення про результати, яких необхідно досягти, і, відповідно, поставити перед собою власні цілі в його вивченні, тобто здійснити особистісне цілепокладання. Орієнтувально-мотиваційний етап є також частиною навчальної діяльності під час кожної лекції, кожного практичного заняття, кожного виду роботи. На початку заняття студенти в діалозі з викладачем обговорюють його мету і план, визначають місце теми в курсі, її професійну значущість, мають можливість висловити свою точку зору стосовно актуальності того чи іншого виду роботи і, таким чином, відкорегувати план заняття відповідно до власних потреб. Особлива увага на цьому етапі приділяється актуалізації особистісного досвіду студентів, здобутого в процесі оволодіння дисциплінами першої спеціальності. Шляхом постановки запитань (як от "До якої мовної сім'ї належить англійська мова?", "Чим відрізняються синтетичні мови від аналітичних?", "Що таке вимовна норма?", "Що таке фонема? Чим вона відрізняється від алофона?", "Пригадайте лексичні стилістичні засоби української мови") визначається, наскільки студенти володіють базовими знаннями з теми, й у викладі нового матеріалу здійснюється опора на них. Загалом, прийоми, які застосовуються на орієнтувально-мотиваційному етапі, спрямовані на те, щоб мотивувати студентів до вивчення теми, збудити їхню фахову зацікавленість, активізувати навчальну діяльність.

Наступним етапом організації навчальної діяльності студентів є операційно-пізнавальний. На цьому етапі відбувається засвоєння знань, умінь і способів дій. Він є найтривалішим, реалізується як в аудиторний час, так і під час позааудиторної самостійної роботи та виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань. Завдання викладача на цьому етапі ми вбачаємо, перш за все, в тому, щоб навчити студента здобувати знання самостійно, в процесі активної навчальної діяльності. Тому зупинимося на особливостях організації самостійної роботи студентів, яка в умовах кредитно-модульної технології навчання займає провідне місце в навчальному процесі. Здійснюється вона переважно в позааудиторний час, за навчальним планом на неї відводиться близько 50% часу, передбаченого на вивчення курсу.

Ефективне управління самостійною роботою забезпечує пакет методичних матеріалів, до якого, крім програми курсу, входять: опорні конспекти лекцій; завдання для самостійної підготовки до практичних занять та методичні рекомендації щодо їх виконання; довідковий матеріал для самостійної роботи до кожного змістового модуля; словник термінів; список літератури; набір індивідуальних навчально-дослідних завдань. Зупинимося детальніше на їх функціях. Так, опорний конспект лекцій у вигляді графічних схем, таблиць, в яких стисло подані основні положення навчального матеріалу, допомагає студентам орієнтуватися в матеріалі, усвідомлювати його структуру, логічні зв'язки та послідовність, порівнювати англійську мову з рідною. Оволодінню теоретичним матеріалом сприяє також словничок термінів з курсу, в якому подані всі ключові терміни з транскрипцією, тлумаченням і перекладом на українську мову. Як засвідчує практика, опорний конспект і словничок є ефективними засобами раціоналізації навчальної діяльності із закріплення і повторення матеріалу під час підготовки до практичних занять, поточного та підсумкового контролю. З метою більш глибокого оволодіння матеріалом, отримання додаткових відомостей про ті чи інші мовні явища, студенти

користуються спеціальною літературою, загальний список якої поданий у програмі курсу, а більш деталізований додається до переліку питань і завдань до кожного практичного заняття.

Оволодіння вміннями, передбаченими програмою курсу, забезпечує така складова пакету як завдання для самостійної підготовки студентів до практичних занять і методичні рекомендації щодо їх виконання. Вони мають на меті активізацію трансформування теоретичних знань студентів у спеціальні вміння. Студентам пропонуються завдання, що передбачають роботу з лінгвістичним матеріалом, як от: поділіть слова на фонетичні й орфографічні склади, подайте їх складову структурну схему; проаналізуйте морфемну структуру неологізмів, визначте спосіб їх творення; прокоментуйте вживання і значення стилістичних засобів у реченнях тощо. Виконання таких завдань сприяє формуванню лінгвістичної компетенції майбутніх учителів, вони краще оволодівають мовою, вчаться аналізувати мовний матеріал тощо. Крім того, відповідно до принципів фахової зацікавленості та зв'язку навчання з практичною діяльністю, велика увага приділяється професіоналізації навчального процесу. Кожний модуль пропонованого курсу містить професійно спрямовані завдання і вправи, наприклад: проаналізуйте зміст програми з англійської мови для школи, визначте, які питання, що вивчаються у пропонованому курсі, вона містить; підберіть кілька фразеологічних одиниць, які входять до шкільного лексичного мінімуму з теми "Погода і пори року" / "Подорожі" / "Сім'я", з'ясуйте їх значення і походження за словником, підготуйтеся пояснити їх учням; адаптуйте текст для використання на уроці англійської мови у 7-му класі". Професійна спрямованість сприяє розумінню студентами практичної значущості теоретичного курсу для майбутньої професійної діяльності і, таким чином, підвищенню мотивації до його вивчення. Частина завдань супроводжується методичними рекомендаціями і довідковими матеріалами. Наприклад, завдання транслітерувати українські імена та прізвища супроводжується таблицею "Українсько-англійська транслітерація"; до завдання на стилістичний аналіз тексту додається список виразів для такого аналізу тощо. Як засвідчує практика, пакет методичних матеріалів сприяє організації ефективної й цілеспрямованої самостійної навчальної діяльності студентів із засвоєння змісту курсу, оскільки містить інформаційні та довідкові матеріали, методичні рекомендації, матеріали для самоконтролю, які полегшують роботу студентів, допомагають зорієнтуватися в педагогічній системі курсу, планувати та організовувати роботу з його вивчення, здійснювати самоконтроль.

Крім управління самостійною роботою студентів, важливу роль на операційно-пізнавальному етапі навчальної діяльності відіграють методи і прийоми організації аудиторної роботи. Так, особистісно-орієнтований підхід до побудови навчального процесу зумовив звернення до діалогічної форми викладу матеріалу на лекціях, яка сприяє активізації особистісних пізнавальних можливостей студентів, дозволяє кожному студенту висловити власну думку з питання, що обговорюється, сформулювати власне бачення тієї чи іншої проблеми.

Принципи фахової зацікавленості і зв'язку з практичною діяльністю найбільш яскраво реалізуються під час проведення ділових ігор. Ділова гра, за визначенням А.А. Вербицького, є формою відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделюванням систем стосунків, характерних для неї [7: 128], що дозволяє подолати розрив між навчанням і вихованням, досягти цілей не лише професійного, а й загального розвитку особистості майбутнього фахівця [7: 67]. Ігри проводяться майже на кожному практичному занятті. Зазвичай, передбачається проведення фрагмента уроку або позакласного заходу в школі. Ігрова модель навчання, окрім основної дидактичної мети – засвоєння знань з теорії англійської мови і вмінь застосовувати їх у практичній діяльності, реалізовує цілий комплекс додаткових цілей: студенти закріплюють навички й уміння іншомовного спілкування та професійної діяльності вчителя ІМ. Ситуація гри сприяє створенню доброзичливої атмосфери співробітництва на заняттях, активізації групової навчальної діяльності, необхідність уявляти себе в певній ролі допомагає студентам самовизначитися, повністю розкрити своє "я", розвинути творчу уяву, сприяє підвищенню мотивації до вивчення ІМ та оволодіння професією вчителя. Таким чином, можна зробити висновок, що гра є ефективним прийомом формування ПК майбутнього вчителя з ДС "ІМ".

На операційно-пізнавальному етапі під час практичних занять і позааудиторної роботи активно використовується прийом здійснення опори на знання та вміння, котрі студенти отримують, вивчаючи дисципліни першої спеціальності. Він полягає в актуалізації опорних знань і вмінь, як от: користуватися різними видами словників і черпати з них необхідну інформацію, здійснювати лінгвістичний і стилістичний аналіз тексту, будувати схему речення тощо. Важливу роль відіграє можливість здійснювати в навчальному процесі опору на знання студентами лінгвістичних термінів, більшість яких в українському й англійському мовознавстві мають спільне грецьке походження. Зважаючи на це, робота з термінологією здебільшого спрямовується на засвоєння вимови та написання термінів: практикується хорове промовляння, фонетичні розминки, різноманітні дидактичні ігри. Оволодінню іншомовною термінологічною лексикою сприяє також білінгвальний спосіб презентації змісту курсу, застосування якого забезпечує реалізацію принципу доступності, створює умови для подолання мовного бар'єру в спілкуванні на професійні теми, подальшого поглиблення (в тому числі самостійного) спеціальних знань з використанням автентичних іншомовних матеріалів, тобто розвитку лінгвістичної та іншомовної комунікативної компетенцій. Застосування згаданих прийомів полегшує сприйняття і засвоєння матеріалу студентами, робить їхній попередній досвід значущим у процесі професійної підготовки з ДС "ІМ", а також сприяє значній економії часу.

Навчальна діяльність студентів з оволодіння змістом курсу обов'язково завершується контрольно-оцінним етапом, на якому відбувається контроль, оцінювання, аналіз і корекція результатів діяльності. На цьому етапі формуються рефлексивні вміння: аналізувати і адекватно оцінювати власну діяльність та діяльність інших людей, корегувати її залежно від обставин, здійснювати самоконтроль, самоорганізацію, самовдосконалення. З цією метою використовуються різноманітні прийоми: аналіз студентами досягнення цілей, набутого досвіду та

можливостей його подальшого використання, власної роботи на занятті, спільної діяльності під час проведення ігор, виконання завдань у мікрогрупах; залучення студентів до контролю (парні і групові форми взаємоконтролю, самоконтроль); їхня участь у виправленні помилок, усвідомлення їх причин; надання студентам можливості порівнювати отриманий результат з критеріями еталону (мети). Аналіз процесу і результатів навчальної діяльності сприяє оволодінню найефективнішими способами виконання різноманітних завдань, а само- і взаємооцінювання допомагає студентам краще зрозуміти самих себе, вчить бачити власні помилки і недоліки, спонукає до саморозвитку, самовдосконалення, без чого неможливе успішне формування ПК і подальша професійна діяльність.

Упровадження описаної моделі навчання в практику підготовки майбутнього вчителя з ДС "ІМ" дозволяє зробити **висновок** про те, що розроблений інтегративний "Теоретичний курс англійської мови" є цілісною системою, всі компоненти якої (цілі, зміст, структура, форми, методи, прийоми і засоби організації навчальної діяльності) спрямовані на формування ПК майбутніх учителів з ДС "ІМ" у процесі здійснення теоретико-лінгвістичної підготовки. Крім того, зазначимо, що впровадження інтегративного курсу не лише забезпечує цілісність теоретико-лінгвістичної підготовки фахівців, а й дає можливість оптимізувати навчальний процес, уникнути повторів у споріднених курсах, а отже, зекономити навчальний час.

Насамкінець зазначимо, що перспективою подальших досліджень у галузі підготовки майбутнього вчителя з ДС "ІМ" є дослідження можливостей формування ПК засобами інших фахових дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Халимон І.Й. Професійна компетентність майбутнього вчителя з другої спеціальності "іноземна мова" // Педагог професійної школи: Зб. наук. праць / Упорядники: Н.Г. Ничкало, О.І. Щербак. – К.: Науковий світ, 2002. – Випуск VIII. – С. 44-50.
2. Ніколаєва С.Ю., Петрашук О.П., Бражник Н.О. Ступенева система освіти в Україні та система навчання іноземних мов. – К.: Ленвіт, 1996. – 90 с.
3. Стандарт вищої освіти: Освітньо-кваліфікаційна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010103. Педагогіка і методика середньої освіти, іноземна мова напряму підготовки 0101 Педагогічна освіта / Розробники стандарту: Тезікова С.В., Потапенко С.І., Панова Л.С. та ін. – К.: МОН України, 2004. – 153 с.
4. Виробничі функції, типові задачі діяльності та вміння учителя іноземної мови (спеціаліста) / Колектив авторів під керівництвом С.Ю. Ніколаєвої – К.: Ленвіт, 1999. – 96 с.
5. Козловська І.М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дидактичні основи / За ред. С.У. Гончаренка. – Львів: Світ, 1999. – 302 с.
6. Волкова Е.И. Интегративный подход к разработке теоретических основ преподавания иностранного языка // Иностранные языки в школе. – 1988. – № 1. – С. 20-24.
7. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: Контекстный подход. – М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.

Матеріал надійшов до редакції 30.08.2008 р.

Халимон И.И. Интегративный курс теории иностранного языка как средство формирования профессиональной компетентности будущего учителя по второй специальности "иностраннный язык".

В статье рассматривается интегративный "Теоретический курс английского языка" для будущих учителей, изучающих вторую специальность "иностраннный язык". Автор определяет цель, содержание, структуру курса, описывает формы, методы и приёмы, которые используются на ориентировочно-мотивационном, операционно-познавательном и контрольно-оценочном этапах учебной деятельности с целью формирования профессиональной компетентности по упомянутой специальности.

Halymon I.Y. The Integrative Theoretical Course of the Foreign Language as Means of Formation a Future Teacher's Professional Competence in the Second Speciality "Foreign Language".

The article deals with the integrative "English Theoretical Course" for future teachers studying the second speciality "foreign language". The author determines goals, contents and structure of the course, describes the forms, methods and techniques used on orienting-motivational, operational-cognitive, checking-estimating stages of educational activities to form professional competence in the mentioned speciality.